

Jolanta JAKÓBCZYK-GRYSZKIEWICZ  
Uniwersytet Łódzki

## ŁÓDŹ U PROGU XXI WIEKU

### LODZ AT THE THRESHOLD OF THE 21<sup>ST</sup> CENTURY

**ABSTRACT:** Lodz is medieval city which owes its rapid growth in the 19th century to the textile industry. The loss of eastern markets at the time of political and economic transformation in the 1990s resulted in a decline of this industry, which forced the city to seek new directions of development. Owing to convenient location in the centre of Poland, cheap and well-qualified labour, long industrial tradition, and a creation of strong academic centre, Lodz is overcoming the crisis, focusing on development new types of services.

**KEY WORDS:** development stages, political and economic transformation, decline of industry, industrial cluster, spacial economic zone, revitalization development of new industrial branches and services

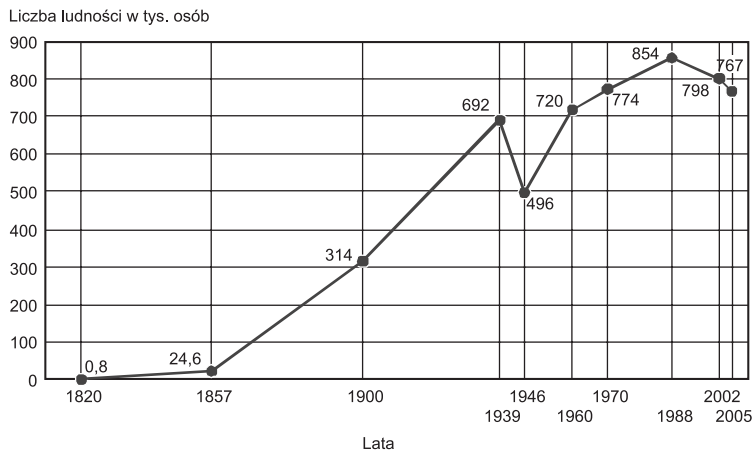
Łódź, mimo swej średniowiecznej genezy różni się od innych starych miast polskich. Wynika to z jej specyficznego rozwoju. Przez cztery wieki Łódź pełniła funkcje głównie rolnicze, podczas gdy inne współcześnie duże miasta polskie intensywnie rozwijały się, zwłaszcza w średniowieczu i renesansie. Dopiero dziewiętnastowieczny przemysł dał Łodzi, która wówczas była miastem rządowym, nowy bodziec rozwoju. Przemysł pojawił się w mieście dzięki decyzjom rządu Królestwa Polskiego, który zdecydował, że w Łodzi i okolicznych miasteczkach powstaną osady sukiennicze. Dominacja przemysłu, głównie włókienniczego, i słaby rozwój usług na długo stały się cechą charakterystyczną miasta.

W rozwoju historycznym Łodzi można wyróżnić kilka etapów. I tak: etap I (lata 1423–1823) – to lokacja miasta i czterysta lat głównie funkcji rolniczej. Etap II (lata 1820–1840) – planowy rozwój przemysłu manufakturowego i w rezultacie całego miasta, stopniowy wzrost zaludnienia, początek wielonarodowej struktury ludności. Etap III (lata 1840–1914) – żywiołowy wzrost przemysłu fabrycznego, gwałtowny przyrost ludności, chaotyczny rozwój przestrzenny miasta. Etap IV (lata 1914–1939) – znisz-

czenia pierwszej wojny światowej i kryzys okresu międzywojennego na skutek odcięcia łódzkiego przemysłu włókienniczego od wschodnich rynków zbytu, nowe funkcje usługowe – w tym najważniejsza wojewódzka. Etap V (lata 1939–1945) – ogromne straty ludnościowe (zagłada Żydów i Polaków, ucieczka Niemców), dewastacja przemysłu w czasie okupacji. Etap VI (lata 1945–1989) – szereg nowych funkcji usługowych, zwłaszcza akademickich, intensywny i ukierunkowany rozwój przemysłu po drugiej wojnie światowej, rozbudowa miasta, wzrost liczby ludności. Etap VII (lata 1990–1999) – kryzys i upadek przemysłu, głównie włókienniczego, malejąca liczba ludności, niekorzystne zjawiska demograficzne, bardzo wysokie bezrobocie, nowe funkcje usługowe, powstanie łódzkiej specjalnej strefy ekonomicznej. Etap VIII (od 2000 r.) – nowe inwestycje, głównie zagraniczne, przemiany struktury przemysłu, rewitalizacja terenów poprzemysłowych, stale malejąca liczba ludności.

Wyszczególnione etapy rozwoju Łodzi wskazują na ogromną rolę miastotwórczą przemysłu. Przez 170 bez mała lat była to monokultura przemysłu włókienniczego. Zarówno w XIX, XX, jak i u progu XXI w. przemysł kształtował oblicze miasta i wpływał na jego kondycję społeczno-gospodarczą.

Dziewiętnastowieczna przemysłowa Łódź, zwiększając w ciągu stu lat liczbę ludności z 800 osób do 300 tys. mieszkańców, porównywana była w swym rozwoju ludnościowym do miasta grzyba (rys. 1). Już w drugiej połowie XIX w. Łódź zajmowała drugie (po Warszawie) miejsce pod względem liczby mieszkańców na ziemiach obecnej Polski. Ową drugą pozycję w zaludnieniu miasto utraciło w 2007 r. na rzecz Krakowa. Szanse na jej odzyskanie są wobec drastycznie niskiego przyrostu naturalnego i ujemnego salda migracji znikome.



Rys. 1. Zmiany liczby ludności Łodzi w latach 1820–2005

Źródło: A. Jelonek, *Ludność miast i osiedli typu miejskiego na ziemiach polskich od 1810 do 1950 r.*, „Dokumentacja Geograficzna” 1967, z. 3–4; roczniki statystyczne Łodzi.

Współczesna charakterystyka demograficzna miasta, odziedziczona po poprzednim okresie, stawia Łódź w grupie miast najsilniej sfeminizowanych (współczynnik feminizacji rządu 120) i starzejących się (prawie 20-procentowy udział ludności w wieku poprodukcyjnym), o drastycznie niskim przyroście naturalnym ( $-6,3\%$ ) i ujemnym saldzie migracji. Do tej charakterystyki należy dodać, iż mieszkańcy Łodzi, zatrudnieni w większości w przemyśle włókienniczym, odznaczali się słabością ekonomiczną, otrzymując jedno z najniższych wynagrodzeń w przemyśle krajowym. Do dziś zarobki w Łodzi są niższe w porównaniu z innymi miastami Polski.

Łódź, podobnie jak i inne miasta Polski, weszła w XXI w. z bagażem problemów istniejących już wcześniej, a także wynikających ze społeczno-gospodarczych skutków transformacji ustrojowo-gospodarczej zapoczątkowanej w 1989 r. Transformacja spowodowała głęboki kryzys w łódzkim przemyśle. Wiązało się to głównie z odcięciem od wschodnich rynków zbytu i z koniecznością likwidacji dużych, nierentownych państwowych zakładów włókienniczych. Po upadku w latach dziewięćdziesiątych ubiegłego stulecia łódzkiego przemysłu włókienniczego, który zawsze związany był ze wschodnimi (głównie rosyjskimi, a potem radzieckimi) rynkami zbytu, do słabości gospodarczej doszło również wysokie bezrobocie, a także szybkie niszczenie obiektów pofabrycznych, pochodzących z XIX w., terenów początkowo wyłączonych z jakiegokolwiek użytkowania (Piech 2004). Zatrudnienie w przemyśle łódzkim gwałtownie malało, ze 171 tys. osób w 1990 r., przez 91 tys. w 1996 r., do 50 tys. osób w 2007 r., powodując duże bezrobocie. Wynosiło ono około 19% w latach dziewięćdziesiątych XX w. Radykalnej zmianie uległa struktura własności przemysłu, który sukcesywnie się prywatyzował. Prywatne firmy przemysłowe często zajmowały tereny poprzemysłowe upadłych zakładów państwowych. Obok przemysłu lokowały się w tam również usługi. W miejscu wielkich państwowych zakładów przemysłu włókienniczego pojawiły się więc dziesiątki małych firm prywatnych, zatrudniających od kilku do kilkudziesięciu osób, a specjalizujących się głównie w szyciu odzieży, co od lat było łódzką specjalnością. Firmy te sprzedawały swoją produkcję w ogromnych centrach handlu bazarowego powstałego w latach dziewięćdziesiątych w strefie podmiejskiej Łodzi (Rzgów, Tuszyń, Głuchów). Centra te funkcjonowały bardzo dobrze do czasu wejścia Polski do Unii Europejskiej, głównie dzięki hurtowym odbiorcom zza wschodniej granicy. Obecnie przeważają w nich polscy klienci, a obroty spadły (Jakóbczyk-Gryszkiewicz 2009).

Niektóre słabości miasta okazały się jednak zaletami w pomyśle na jego zagospodarowanie. Dotyczyło to dużych zasobów wykwalifikowanej, taniej i bezrobotnej rzeszy pracowników, a także konkurencyjnych w porównaniu z innymi miastami Polski cen gruntów i różnych opłat komunalnych. Do tej listy należy jeszcze dodać dobre położenie komunikacyjne Łodzi oraz fakt, że miasto wyrosło po drugiej wojnie światowej na duży ośrodek akademicki i dysponowało odpowiednio wykształconymi fachowcami. Łódź zatem przyciągała i stale przyciąga inwestorów, głównie zagranicznych, przede wszystkim: 1. tanią, ale fachową siłą roboczą, 2. tańszymi niż w innych miastach gruntami i opłatami eksploatacyjnymi, 3. tradycją miasta przemysłowego, 4. dogodnym

położeniem w centrum kraju, blisko stolicy, w pobliżu przyszłego skrzyżowania autostrad, 5. istnieniem ośrodka akademickiego i naukowo-badawczego dysponującego odpowiednio wykwalifikowaną kadrą.

Najważniejszym problemem do rozstrzygnięcia u progu XXI w. stało się obranie kierunku rozwoju, celem zahamowania drastycznego spadku przemian Łodzi. Władze miasta jako pierwsze w kraju powierzyły znanej firmie konsultingowej Mc Kinsey & Company opracowanie strategii jego rozwoju. Strategia ta, która kosztowała miasto milion euro (w znacznej części opłaconych z funduszy UE), stawiała w dalszym ciągu na rozwój przemysłu w Łodzi, ale już nie włókienniczego, lecz produkującego sprzęt AGD oraz na budowę centrum zaplecza biznesowego – Business Process Offshoring i centrum logistyki (Marcinićzak, Jakóbczyk-Gryszkiewicz 2006). W Łodzi powstał klastr przemysłu AGD, między innymi na terenach funkcjonującej od 1997 r. specjalnej strefy ekonomicznej. W strefie tej zbudowali zakłady zachodni inwestorzy – Bosch, Siemens, Indesit, a także Gillette i Dell. Tylko w 2007 r. wartość inwestycji zagranicznych przekroczyła 2,7 mld euro. Dzięki temu bezrobocie systematycznie spadało – z 19% w latach dziewięćdziesiątych XX w. do 8,5% w 2007 r.

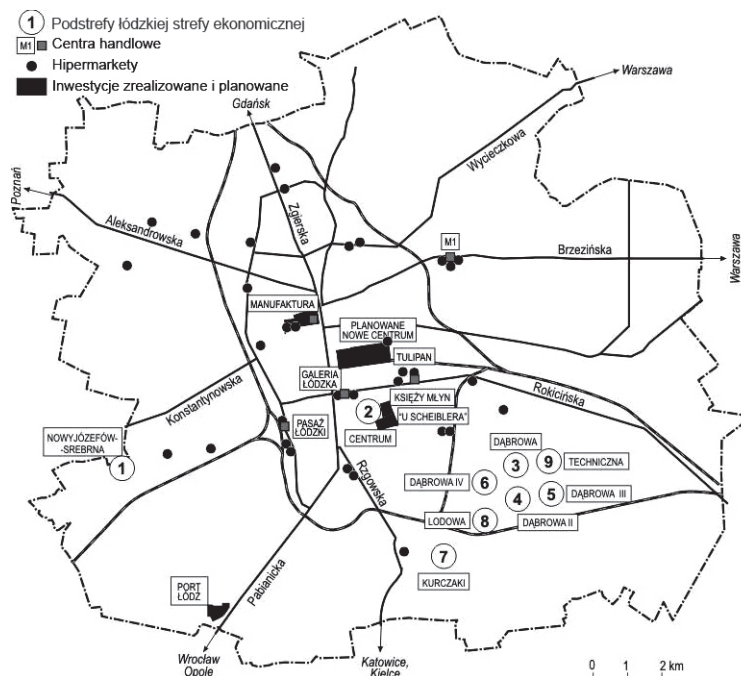
Firma Mc Kinsey & Company wskazała taki właśnie kierunek rozwoju Łodzi, biorąc pod uwagę wspomniane liczne atuty miasta i jego tradycję przemysłową. Gospodarze miasta za namową firmy konsultingowej stale tworzyli odpowiednią bazę terenów pod inwestycje. Pomagali w powstawaniu specjalnych stref ekonomicznych. Strefy te stały się początkiem nowego etapu i symbolem przemian w gospodarce Łodzi.

Łódzka specjalna strefa ekonomiczna, powstała – jak wspomniano – w 1997 r., jest piątą pod względem wielkości obszaru i zatrudnienia. W mieście ma ona 9 podstref (rys. 2), liczących w sumie ponad 100 ha i zajmujących w większości stare tereny poprzemysłowe typu brown fields (Jakóbczyk-Gryszkiewicz 2006). Zainwestowano w niej już ponad 5 mld euro, a zatrudnienie znajdzie tam docelowo ponad 7 tys. osób. Zagraniczne inwestycje w mieście w 2007 r. wyniosły – jak już wzmiankowano – 2,7 mld euro. Inwestorzy zachodni pochodzili głównie z: Francji (22% kapitału), USA (21,5%) i Niemiec (18,5%).

W Łodzi występuje jedna branża wiodąca, tworząc klastr produkcji sprzętu AGD (Indesit, Bosch, Siemens), ale wspomnieć także należy o firmie Dell produkującej komputery i Gillette wyrabiającej golarki.

Funkcja usługowa w mieście powoli zaczęła wypierać dominującą przez przeszło 170 lat funkcję przemysłową, chociaż nadal 50% ogółu zatrudnionych pracuje w przemyśle (z tego już tylko jedna piąta w przemyśle włókienniczym). Od 1945 r. stale rozwija się funkcja akademijska miasta zapoczątkowana uruchomieniem po drugiej wojnie światowej siedmiu wyższych uczelni, do których doszły w latach dziewięćdziesiątych 22 uczelnie prywatne. Obecnie największym pracodawcą w regionie jest Uniwersytet Łódzki, zatrudniający około 4 tys. osób. Niekorzystny obraz demograficzny miasta związany ze starzeniem się łódzian, silną feminizacją, ujemnym przyrostem naturalnym ulegnie zmianie, jeśli pokażemy znaczny odsetek ludności z wyższym wykształ-

ceniem (ponad 14%), wielkość społeczności akademickiej liczącej ponad 115 tys. studentów (w tym 40 tys. uniwersyteckich) oraz malejące bezrobocie.



Rys. 2. Lokalizacja inwestycji przemysłowych w obrębie specjalnej strefy ekonomicznej i centrów handlowo-usługowych w Łodzi

Źródło: Opracowanie własne na podstawie materiałów Łódzkiej Specjalnej Strefy Ekonomicznej.

W Łodzi, oprócz rozwoju nowoczesnego przemysłu AGD, zaczęto również budowę centrum zaplecza biznesowego – Business Process Offshoring oraz centrum logistyk. Spośród firm BPO swoją działalność ulokowało w Łodzi: Accenture – księgowość, płace, podatki, dział prawny, usługi IT, Philips (obecnie już firma Infosyst) – centrum księgowości na Europę, HP – centrum usług IT, GE – centrum księgowości na Europę (*Przełamanie rozwoju Łodzi...* 2004). Od 2008 r. inwestuje w Łodzi także firma japońska Fujitsu z zamiarem utworzenia centrum informatycznego. W centrum miasta powstaje cały szereg nowoczesnych biurowców, które lokują się również na terenie rewitalizowanych dawnych zakładów przemysłowych.

Łódź odnalazła swoją szansę, przyciągając zagranicznych inwestorów i przywracając świetność dziewiętnastowiecznym terenom poprzemysłowym. Dziedzictwo dawnej Łodzi przemysłowej postanowiono zrewitalizować, zmieniając mu jednocześnie funkcję. I tak w dziewiętnastowiecznych jurydykach przemysłowych łódzkich fabry-

kantów powstają na przykład nowoczesne mieszkania – Lofty u Scheiblera w największej w Europie w XIX w. przędzalni bawełny na Księżym Młynie, czy centrum handlowo-kulturalno-rozrywkowe Manufaktura (rys. 3). Udział w tym procesie rewitalizacji mają też wyższe uczelnie – na przykład Politechnika Łódzka, która adaptuje dawne łódzkie fabryki do swoich celów.

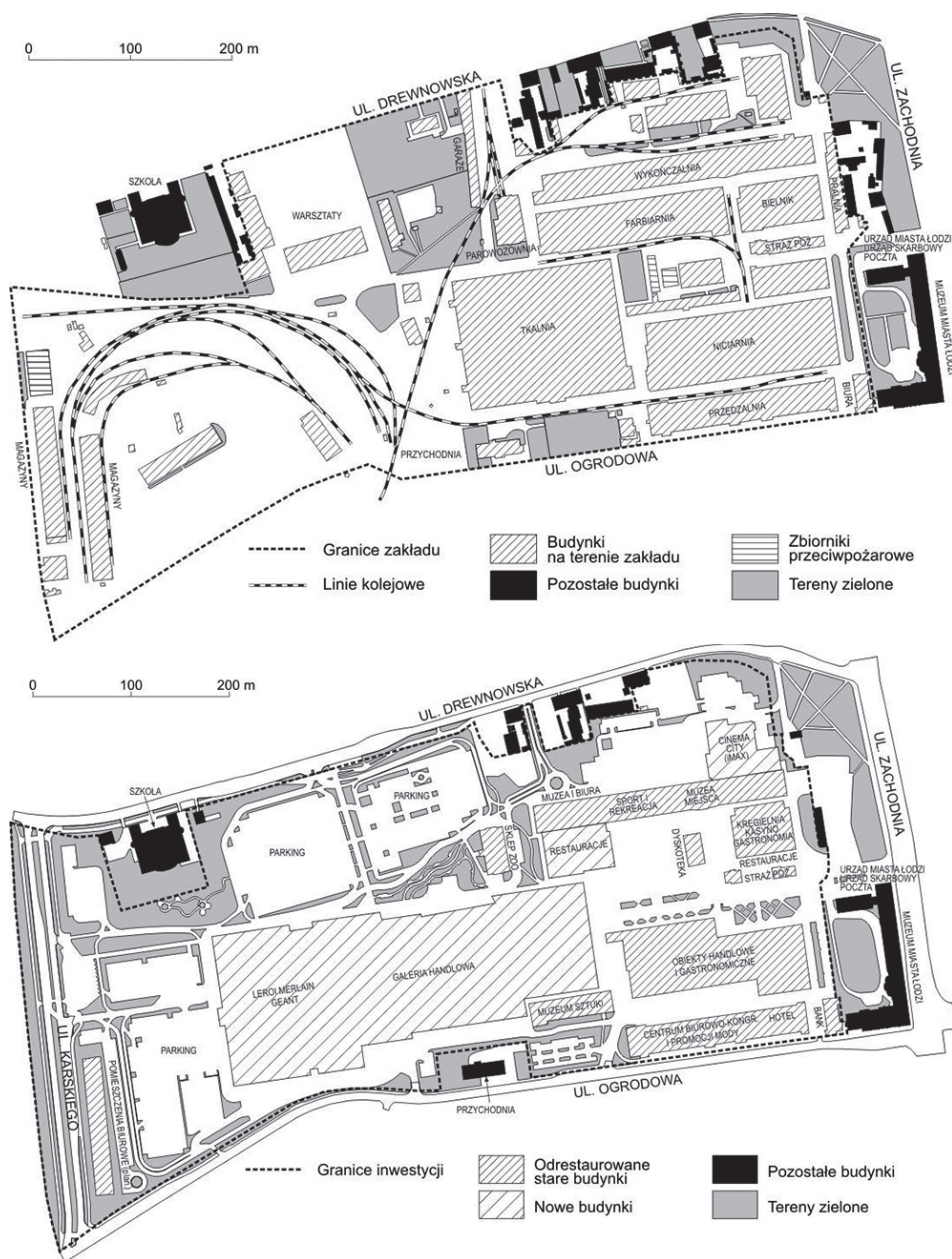
Na terenach przemysłowych Łodzi lokowano już od lat dziewięćdziesiątych XX w. liczne super- i hipermarkety oraz centra handlowe. Na 2010 r. zaplanowano otwarcie jednego z takich centrów o nazwie Port Łódź, w którym znajdzie się największy w Polsce kompleks Ikea (rys. 2).

Do miasta coraz częściej przyjeżdżają turyści zainteresowani spuścizną przemysłową i kulturalną Łodzi. Wielu z nich uczestniczy w turystyce sentymentalnej. Są to głównie Żydzi oraz Niemcy – potomkowie społeczności przedwojennej Łodzi. Łódź znana jest z unikatowych muzeów, takich jak Muzeum Sztuki Nowoczesnej, Muzeum Kinematografii, Muzeum Włókiennictwa, interesujących imprez o zasięgu międzynarodowym, jak na przykład Festiwal Dialogu Czterech Kultur, Camerimage oraz festiwale teatralne i baletowe. Puby na ulicy Piotrkowskiej także mają swoich fanów, którzy docierają tu nawet z Wielkiej Brytanii i Irlandii.

Łódź odwiedza wielu turystów, ponieważ jest ona miastem coraz bardziej atrakcyjnym turystycznie. Walory turystyczne miasta szczególnie wzrosły po otwarciu w 2006 r. centrum handlowo-kulturalno-rozrywkowego Manufaktura (rys. 3). W to gigantyczne przedsięwzięcie przetworzenia niszczonej jurydyki przemysłowej łódzkiego fabrykanta I. Poznańskiego w nowoczesne centrum zainwestowała francuska firma Apsys. Dawne zabytkowe budynki fabryczne starannie odrestaurowano, zachowując ich bryłę i przebudowując częściowo wnętrza. Dzisiaj pełnią one różne funkcje – od muzealnej (filia Muzeum Sztuki Nowoczesnej i Muzeum Fabryka), przez hotelowe, gastronomiczne, rozrywkowe (kina, teatr, dyskoteka). Wybudowano od podstaw jedynie budynek galerii handlowej (rys. 3). Manufaktura wyrasta na symbol miasta, będąc przykładem udanego połączenia starego z nowym.

Na realizację czekają ambitne plany przebudowy centrum Łodzi. Lokalizację przyszłego centrum w pobliżu najstarszego dworca kolejowego Łódź Fabryczna pokazuje rys. 2. Projekt tego Nowego Centrum Łodzi o powierzchni 90 ha stworzył znany architekt i urbanista Rob Krier. Prace mają ruszyć w 2009 r., zakończenie zaś inwestycji zaplanowano na 2014 r. Przewidywana jest między innymi przebudowa dworca (wkopanie pod ziemię), utworzenie specjalnej strefy sztuki, przy Rynku im. Katarzyny Kobro (postać awangardowej rzeźbiarki związanej od okresu międzywojennego z Łodzią). Na tym obszarze poddany zostanie rewitalizacji również dziewiętnastowieczny zakład przemysłowy – najstarsza łódzka elektrociepłownia, w której powstanie wielki kompleks kulturalny mieszczący Fundację Sztuki Świata.

Pytanie – co dalej wobec kryzysu, który zaczął się w 2008 r. na świecie i nie ominął Polski? Na razie żaden zagraniczny inwestor nie wycofuje się z miasta. Dell nawet przeniósł w 2009 r. produkcję z Irlandii do Łodzi. Powstają nowe centra biurowe, realizo-



Rys. 3. Dawna dziewiętnastowieczna jurdyka przemysłowa I. Poznańskiego (u góry) i teren współczesnego centrum handlowo-kulturalno-rozrywkowego Manufaktura (u dołu)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie materiałów Manufaktury.

wane są różne inne inwestycje, Łódź coraz liczniej odwiedzają turyści. Bezrobocie, tak jak w całej Polsce, niestety wzrasta. Analitycy twierdzą jednak, że atuty miasta dobrze położonego i konkurencyjnego cenowo (płace, grunty) pozwolą Łodzi utrzymać dobrą kondycję gospodarczą.

## Bibliografia

- Jakóbczyk-Gryszkiewicz J., 2006, *Powstawanie nowych terenów przemysłowych w Łodzi dawniej i dziś: współczesna rola specjalnych stref ekonomicznych*, [w:] *XIX Konwersatorium Wiedzy o Mieście*, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
- Jakóbczyk-Gryszkiewicz J., 2009, *Centrum targowo-bazarowe w strefie podmiejskiej Łodzi i jego funkcjonowanie po wejściu Polski do Unii Europejskiej*, „Czasopismo Geograficzne”.
- Marcińczak S., Jakóbczyk-Gryszkiewicz J., 2006, *Lokalizacja wewnątrzmijskich inwestycji zagranicznych w Łodzi*, „Przegląd Geograficzny” z. 4.
- Piech M., 2004, *Przemiany funkcjonalne terenów przemysłowych w latach 1988–1996 (w granicach kolei obwodowej)*, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź.
- Przesłanki rozwoju Łodzi jako ośrodka przemysłowego i centrum handlu międzynarodowego*, 2004, oprac. A. Dorożyńska, T. Dorożyński, E. Karasiński, A. Midera, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź.

## ŁÓDŹ U PROGU XXI WIEKU

ABSTRAKT: Łódź to miasto średniowieczne, które intensywnie zaczęło się rozwijać dopiero od XIX w. dzięki przemysłowi włókienniczemu. Na skutek odcięcia od wschodnich rynków zbytu w początkach transformacji ustrojowo-gospodarczej w latach dziewięćdziesiątych XX w. nastąpił upadek tego przemysłu, co wymusiło zmiany kierunków rozwoju miasta. Dzięki dogodnemu położeniu w centrum Polski, taniej i wykwalifikowanej sile roboczej, długiej tradycji przemysłowej i stworzeniu silnego ośrodka akademickiego Łódź dźwiga się z upadku, stawiając na rozwój nowych gałęzi przemysłu oraz silny rozwój usług.

SŁOWA KLUCZOWE: etapy rozwoju, transformacja ustrojowo-gospodarcza, upadek przemysłu, klaster przemysłu, specjalna strefa ekonomiczna, rewitalizacja